

Matti Taneli

Kirjallisuustieteen kasvattavuudesta ja kasvatustieteen esteettisyydestä

Kasvatustiede ja kirjallisuustiede ovat humanistisia tieteenaloja, vaikka kasvatustiedettä ei suinkaan aina sellaiseksi mielletä. Monet kasvatustieteen merkkiteokset ovat kuitenkin humanistisia, koska niissä käsitellään ihmistä ja hänen kasvuaan hyvään elämään. Useissa kasvatustieteen kirjoissa ilmenee myös esteettis-eettinen eetos, jota voidaan pitää koko kasvatustapahtuman kantavana voimana. Kirjallisuudessa ilmenevä mielikuvitus on ensiarvoisen tärkeä elementti myös kasvatuksessa. Puheenvuorossani pohdin – filosofisen koulutuksen saaneena kasvatustieteilijänä – tästä näkökulmasta kasvatustieteen ja kirjallisuuden suhdetta.

Mielikuvituksen voima

Yhdysvaltalainen filosofi Martha Nussbaum (1947–), joka on yksi merkittävimmistä nykyajan filosofeista, puhuu mielikuvituksen eli kuvittelun tärkeydestä ihmisen kasvattamisessa. Hän viittaa maanmiehensä (kasvatus)filosofi John Deweyn (1859–1952) ja intialaisen Nobelin palkinnon saaneen kasvatustieteen ja taiteilijan Rabindranath Tagoren (1861–1941) ajatteluun. Myös merkittävän suomalaisen kasvatustieteen ja mestarisuomentajan J. A. Hollon (1885–1967) mukaan mielikuvitus yhdistää kasvatuksen eri osa-alueita, kuten älyllistä, esteettistä, eettistä, uskonnollista ja toiminnallista kasvatusta. Mielikuvitus on tietynlainen laasti, joka estää kasvatuksen eri alueita ”hajoamasta” ihmisen mielessä toisistaan erillisiksi osiksi. Esteettinen kokemus on aina myös muuta kuin esteettistä. Siinä kokonaisuus rakentuu aineksista ja merkityksistä, jotka eivät ole sinänsä esteettisiä, mutta joista *tulee* esteettisiä, kun ne muuttuvat osaksi järjestäytyneitä rytmistä liikettä. Esteettinen kokemus on mielikuvituksellista. Itse asiassa *kaikki tietoinen kokemus* on välttämättä jossain määrin *mielikuvituksesta*.

Jos koulussa harrastetaan vain sokraattista kyselyä, saattaa se vaikuttaa kylmältä, ja hellittämätön looginen argumentointi voi surkastuttaa kasvatettavan muita persoonallisuuden piirteitä. Tagore pitikin tätä kasvatuksen vaarana ja päätti ehkäistä sen ennalta. Hänen mukaansa taiteiden tärkein tehtävä on *myötätunnon herättäminen* kasvatettavassa. Se on koulun tärkeimpiä tehtäviä. Taiteet edistävät kasvatettavissa itsensä kehittämistä ja kykyä muiden huomioon ottamiseen eli empatiaan. Nämä ominaisuudet liittyvät toisiinsa, koska kukaan ei osaa arvostaa toisessa ihmisessä sellaista, mitä ei ole

etsinyt itsestään.

Yhdysvaltalainen kasvatusfilosofi Bronson Alcott (1799–1888) harjoitti sokraattista pedagogiaa. Hän perusti koulunsa opetusohjelman runokasvatukseen. Hän luki William Wordsworthin runoja oppilailleen, koska hän ajatteli runouden kehittävän lasten mielikuvitusta ja kykyä tunteisiin. Mielikuvituksekkaita leikkejä pidettiin yhtä tärkeinä kuin lukuaineiden opiskelua. Nämä kaksi oppimisen muotoa on siis mahdollista yhdistää. (Nussbaum 2011, 121–123.) Jos kirjallisuuteen ja runouteen perehtymistä voidaan pitää kasvattavana kokemuksena, niin toisaalta kasvatusajattelun klassikkoja, esimerkiksi Jean-Jacques Rousseau'n kirjaa *Émile* ja William Jamesin kasvatusta koskevia teoksia, kuten *Elämän ihanteita – puheita opiskelijoille*, voidaan pitää kirjallisuutena.

Esteettisyys ja kasvattava tendenssi

Kirjallisuudessa, jota kirjallisuustiede tutkii, on usein tietynlainen kasvatuksellinen tendenssi. Esimerkiksi Sören Kierkegaardin kirjaa *Rakkauden teot* voidaan pitää aitona kasvatustieteellisenä teoksena. Friedrich Schillerin mukaan kasvatuksen perimmäinen päämäärä on ihmisen saattaminen kokonaisuudeksi, eläväksi muodoksi. Näin ajatellen kasvattaminen on taiteilijan työtä. Kasvattaja ja taiteilija pyrkivät aineksensa muovaamiseen hahmoksi, joka on selkeä ja kirkas olematta kivetynyt, elävä ja dynaaminen olematta kaaosta. Silloin kun sanat ja käsitteellinen tietoisuus ovat leikanneet ihmisen irti olemisen yhteydestä, esteettisen kasvatuksen tehtävänä on välittömän kokemuksen palauttaminen. Lapselle kaikki häntä ympäröivät esineet ja asiat ovat niin uusia ja ihmeellisiä, että ne itsessään sisältävät kaiken sen rikkauden, jota aikuiset etsivät erilaisista taiteen muodoista. Esteettinen ihminen tulee lapseksi jälleen. Hän alkaa ihmetellä maailmaa uutena ja tuoreena, uusista näkökulmista. Esteettisyys ei ole taiteen yksinoikeus, vaan se tulee ulottaa maailman näkemis- ja muokkaamistapana taiteen ulkopuolelle elävöittämään ”tavallista” elämää – ja ennen kaikkea kasvatusta.

Schilleriltä saivat kasvatusajatteluunsa vaikutteita muun muassa suomalaiset kasvatusajattelijat Waldemar Ruin ja J. A. Hollo. Ruinin kasvatustieteelliset kirjoitukset 1900-luvun alussa olivat hahmottamassa suuntaa, joka kasvatustieteellä on yhä suomalaisessa taidekeskustelussa. Sen perusoletuksena on taiteen oma merkitys ja arvo esteettisenä kasvattajana. Ruinin schilleriläinen esteettinen idealismi on paljon olennaisempi taidekasvatustieteellisten suhteiden kuin hänen kasvatustieteellisenä kannattamansa herbart-zilleriläinen suuntautuminen. Hänen taidekasvatusta koskevat ajatuksensa ovat tietynlaista elämänilolla höystettyä kantilaisuutta. Sen osoittavat hänen sanansa, joiden mukaan elämä on vakavaa ja taide on hilpeää, mutta ei kuitenkaan kevytmielistä ilonpitoa. Ruinin mukaan taide on elämänrikkautta, joka todistaa elämästä ja sen kauneudesta. Taide sovittaa ja vapauttaa elämässä olevista paineista ja

pakotteista. Vasta taiteellinen elämys tekee elämisen varsinaisesti arvokkaaksi. Hollon näkemyksissä Schillerin vaikutus ilmenee hänen opettajansa Ruinin välityksellä, vaikka Hollo tulkitsee esteettisyyden koskevan kasvatusta Ruinia laaja-alaisemmin. Estetiikka on kasvatuksen sydän, joka ikään kuin ylläpitää kaikkia kasvatuksellisia elintoimintoja. (Huuhtanen 1984, 143; ks myös Taneli 2012, 221.)

Hollon esseevalikoimaan *Kohtaamisiani* (1953) sisältyy hänen Kivi-esseensä vuodelta 1949 ”Käännekohtia suurissa romaaneissa”. *Seitsemän veljesten* käännekohtana eli avainkohtana nähdään veljesten lähtöyritys ”Heinolan kuuluisaan pataljoonaan” Tammiston pihalla tapahtuneen tappelun jälkeen. Veljesten lähtöyritys kariutuu siihen, kun he kohtaavat nimismiehen. Kun nimismies kertoo, ettei veljeksiä rangaista, ja rovastikin jättää heidät rauhaan, alkaa veljeksille ”uuden oivalluksen ja uurastuksen ura”. Hollo tarkastelee tätä *kasvatustapahnumana*. Sen kasvatuksellisesti tärkeä merkitys on siinä, että veljekset asetetaan sellaiseen valintatilanteeseen, jossa heidän on itse otettava vastuu elämästään. Tässä ilmenee hienosti Hollon näkemys siitä, että jokainen kasvattaja on kasvatettava ja toisaalta jokainen kasvatettava on myös kasvattaja. Itsekasvatus on aina tietyin tavoin yhteiskasvatusta tai -kasvua. Näin on myös Kiven veljeksiä koskevassa esimerkkitaipauksessa.

Kirjallisuus voi olla parasta mahdollista kasvatusajattelua ja kasvatustiede merkittävää kirjallisuutta. Kirjallisuuden ja kirjallisuuden tutkimuksen ala on valtava, itse asiassa koko inhimillinen maailma, joten sen rajoittaminen vain kasvattavaksi toiminnaksi tekisi vääryyttä sen identiteetille. Toisaalta kasvatustieteen tai kasvatuksen maailmaan sisältyy myös koko ihmisen elämä, mutta se on muutakin kuin esteettistä, vaikka voidaan sanoa, että tietynlainen esteettinen eetos on siinä keskeisellä sijalla. Jos kasvatustieteellinen tutkimus on vain empiiristä, ihminen ja hänen ihmisyytensä on vaarassa menettää arvonsa. Hollon (1927, 19–20) mukaan eksakti kvantitatiivinen määrittely, mittailu ja punnitseminen eivät ole relevantteja psyykkisellä alalla samalla tavoin kuin fysiikassa, koska mitattava ja punnittava on ihmistieteissä laadultaan nimenomaisesti ei-quantitatiivista. Vastaavasti jos kirjallisuuden tutkimus luo ja analysoi vain teorioita, se kadottaa kirjallisuuteen ja sen tutkimukseen liittyvän ihmisyyden elementin. Nähdäkseni kirjallisuudentutkimus ja kasvatustiede voivatkin täydentää toisiaan, ja molemmilla voi olla tärkeää annettavaa myös terapeuttiselle toiminnalle ja laajemmin ihmisen identiteetin etsimiselle.

Lähteet

- DEWEY, JOHN 2010: *Taide kokemuksena*. Suom. Antti Immonen & Jarkko Tuusvuori. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura ry. Niin & Näin.
- HOLLO, J. A. 1927: *Kasvatuksen teoria. Jobdantoa yleiseen kasvatukseen*. Porvoo: WSOY.
- HUUHTANEN, PÄIVI 1984: *Mitä on taidekasvatus? Taidekasvatuksen esteettis-käsitteelliset*

perusteet. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Taidekasvatuksen laitos.

NUSSBAUM, MARTHA C. 2011: *Talouskasvua tärkeämpää. Miksi demokratia tarvitsee humanistista sivistystä*. Suom. Timo Soukola. Jälkisanat Pauliina Remes: Nussbaum kapenevan ihmiskuvan kriitikkona. Helsinki: Gaudeamus.

TANELI, MATTI 2012: *Kasvatus on kasvamaan saattamista. Kasvatusfilosofinen tutkimus J. A. Hollon sivistyskasvatusajattelusta*. Turku: Turun yliopisto, Annales Universitatis Turkuensis.

TIKKANEN, TIINA 1996: *Schillerin kirjeet esteettisestä kasvatuksesta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunta JYY, Julkaisusarja 22.